

dr hab. Andrzej Pietrzak, prof. KUL
Katedra Religiologii i Misjologii
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
Al. Raławickie 14
20-950 Lublin

Recenzja rozprawy doktorskiej

**Ks. Radosław Jan Zawadzki. ROLA KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO
W OBRONIE PRAW RDZENNYCH MIESZKAŃCÓW AMAZONII
PERUWIAŃSKIEJ NA PRZYKŁADZIE WIKARIATU
APOSTOLSKIEGO IQUITOS. UKSW 2023, s. 354. Promotor
rozprawy: ks. prof. ucz. dr hab. Tomasz Szyszka.**

Rozprawa doktorska ks. Radosława Jana Zawadzkiego dotyczy jednego z kluczowych zagadnień dawnej i współczesnej Ameryki Łacińskiej: relacji międzyludzkich na terytoriach należących kiedyś do Indian, od 1492 roku – do Hiszpanii lub Portugalii, a następnie do powstałych w XIX wieku państw. Temat obrony praw rdzennych mieszkańców nie jest ani tuzinkowy, ani neutralny w żadnej części świata, a zwłaszcza w Amazonii. Autor zajął się działalnością Kościoła na rzecz ludności tam mieszkającej, zazwyczaj wykluczanej i ubogiej, której egzystencja biologiczna i kulturowa są zagrożone. Temat jest społecznie i ekologicznie istotny. Implikuje działania lokalne i globalne zwykłych ludzi i grup, rządów i sektorów prywatnych, przedsiębiorstw i instytucji finansowych narodowych i międzynarodowych.

„W peruwiańskiej Amazonii ludność rdzenna stała się ostatnią siłą oporu chroniącą terytorium przed postępowaniem projektów związanych z eksploatacją złóż paliw kopalnych i agrobiznesu. Społeczności tubylcze są grupą najbardziej narażoną na skutki zmian klimatycznych i gospodarczych”, pisze autor. Są one „zagrożone, atakowane i represjonowane (...). Ludność rdzenna jest szczególnie dotknięta kryzysem klimatycznym ze względu na bliski związek i zależność od ziemi i zasobów naturalnych. Zmiany klimatyczne pogłębiają inne trudności, z którymi borykają się społeczności tubylcze, takie jak marginalizacja polityczna i gospodarcza, utrata ziemi i zasobów, łamanie praw człowieka, dyskryminacja i bezrobocie. W przypadku Amazonii działalność związana z eksploatacją zasobów naturalnych i paliw

kopalnianych wpływa nie tylko na ekosystem, ale także narusza prawa zamieszkującej go ludności rdzennej. Działalność ta zagraża prawu dostępu do żywności, wody i zdrowia w regionie. Podjęcie problemu eksploatacji złóż paliw kopalnianych i zasobów naturalnych Amazonii jest dla tych społeczności sprawą życia i śmierci” (s. 5).

Mając na uwadze powyższą sytuację, Autor stawia ważny z punktu widzenia *fides et ratio* problem. Píše: „W tym kontekście aktualnie brzmi wołanie jednego z pierwszych obrońców praw rdzennych społeczności Ameryki [Antonio Montesinos, rok 1511]. «Jestem głosem Chrystusa wołającego na pustyni tej wyspy (J 1, 23)»” (s. 6).

Autor sytuuje swoją tezę w bogatej i mało znanej tradycji Kościoła latynoamerykańskiego broniącego praw ludów tubylczych, często przypłacanej życiem liderów duchownych i świeckich. Tak było nie tylko w czasach kolonialnych, o których Autor pisze np. na s. 138-139. W 2018 roku za pomoc i obronę Indian życie stracił o. Carlos Riudavets SJ, a w 2019 br. Paul McAuleya ze Zgromadzenia Braci Szkół Chrześcijańskich. Warto dodać, że w naszych czasach w obronie Indian stawał także św. Jan Paweł II. Dziś tę tradycję kontynuuje papież Franciszek. Obu papieży Autor przywołuje dość często w swojej dysertacji (św. Jan Paweł II pojawia się w tekście około 100 razy, Franciszek znaczenie częściej).

Tematem doktoratu jest obrona praw rdzennej ludności peruwiańskiej Amazonii, a szczególnie regionu, który w administracji Kościoła katolickiego przynależy do wikariatu apostolskiego Iquitos. Rzeczywiście, jak pisze Autor, niewiele wiemy o historii stosunków międzyludzkich w tym rejonie w epoce przedkolumbijskiej (s. 19-20). Znacznie więcej można na ten temat powiedzieć (s. 20-25), opierając się na dostępnych źródłach dotyczących różnych zjawisk społecznych i kościelnych występujących po 1492 roku. Ostatnie dziesięciolecia są dobrze udokumentowane i dostarczają wartościowego materiału badawczego (s. 25-36).

Problem badawczy szczegółowo omówiono we wstępie do dysertacji. W podsumowaniu końcowym jest jego syntetyczny opis, który warto przywołać: „W Amazonii peruwiańskiej dochodzi do wielu sytuacji, w których prawa najsłabszych nie są respektowane. Należy wspomnieć chociażby nielegalną działalność górniczą na terytoriach społeczności Wampi, budowę dróg przecinających terytoria ludów tubylczych, uprawy monokulturowe palmy olejowej, wylesianie połąci lasów pod pastwiska dla bydła. W tych kontekstach dochodzi nie tylko do działań szkodliwych dla środowiska naturalnego i łamania praw rdzennych społeczności, ale także do przypadków morderstw liderów ludów tubylczych i prześladowania osób walczących o poszanowanie swoich praw” (s. 320).

Na 353 stronach Autor opisuje i analizuje „mało znane w rzeczywistości polskiej fakty z życia Kościoła w Amazonii i działalności ewangelizacyjnej wikariatu apostolskiego Iquitos”

(s. 8) i przedstawia stanowisko Kościoła w sprawie naruszania praw ludności indiańskiej. Dowiadujemy się o wydarzeniach, procesach, projektach i działaniach, ideach teologicznych i społecznych, które zazwyczaj nie są u nas znane lub omawiane. W rozdziale pierwszym Autor pisze o historii i problematyce etniczno-kulturowej regionu peruwiańskiej Amazonii (s. 13-56). W rozdziale drugim przybliża aktualną sytuację ewangelizacyjno-misyjną w regionie Iquitos (s. 57-136). Rozdział trzeci jest stricte teologiczny, tj. systematyzuje podstawy teologiczne zaangażowania Kościoła (s. 137-206). Ostatnie dwa dotyczą konkretnych działań Kościoła na rzecz ochrony Indian i środowiska naturalnego (s. 207-263) oraz aktywności w ramach tzw. projektu Hidrovía Amazónica (s. 264-317).

Problem rozprawy ks. Zawadzki rozwiązał w oparciu o dwa rodzaje źródeł. Pierwsze to materiały bibliograficzne i archiwalne związane z tematem, a zwłaszcza z działalnością wikariatu apostołskiego. Wśród nich znajdują się dokumenty zgromadzone przez instytucje „działające w ramach struktur wikariatu” (s. 11), dokumenty Kościoła powszechnego i lokalnego, dokumenty prawa międzynarodowego, opracowania historyczne i teologiczne, relacje naocznych świadków. Autor dzieli 421 jednostek bibliograficznych na: dokumenty Stolicy Apostolskiej (57); dokumenty Kościoła latynoamerykańskiego (12); dokumenty synodalne (6); dokumenty Kościoła peruwiańskiego i wikariatu apostołskiego Iquitos (11); słowniki, atlasy, encyklopedie, leksykony (10); dokumenty instytucji międzynarodowych (27); dokumenty agend rządowych Peru (42); literaturę podstawową (175); literaturę pomocniczą (81).

Drugi rodzaj „źródła” to „osobiste doświadczenie i udział autora w opisywanych wydarzeniach”, proces „poszukiwań, analiz i refleksji” (s. 11). Rozprawę określa jako formę „podsumowania zebranych doświadczeń” (s. 8). Należy podkreślić znaczenie tego aspektu. Mamy do czynienia z rozprawą powstałą w wyniku wieloletniego kontaktu Autora z mieszkańcami regionu, których prawa są łamane. Chodzi o rzeczywistą obecność Autora, współpracę z osobami i instytucjami ich broniącymi. Był także świadkiem konsekwencji działań sprawców opisywanych problemów. Ten aspekt jest widoczny w całej rozprawie i nadaje charakterystyczny kolor opisom i analizom.

Jaką metodę zastosowano wobec źródeł? Autor pisze o wykorzystaniu podstawowych metod pracy naukowo-badawczej, przez które rozumie analizę i krytykę piśmiennictwa, metodę analizy historycznej i funkcjonalnej oraz metodę opisową. Stwierdza, że unikał metody porównawczej. Dlaczego? Odpowiada: „pociągnęłoby to za sobą konieczność zastosowania odmiennych metod i kryteriów doboru źródeł” (s. 8).

W szerszym znaczeniu do metody można zaliczyć także etapy badawcze i sposób prezentacji wyników badań. W tym względzie dysertacja spełnia wymagania stawiane tego rodzaju dziełom. Autor wybrał temat. Zdefiniował pojęcia i zakres badań oraz metodę badawczą. Zgromadził właściwe źródła, które przeanalizował pod kątem tematu. Przedstawił rezultaty badań, stosując odpowiedni język i strukturę. Zredagował całą pracę i szczegółowe bloki tematyczne według następującego klucza: wstęp, rozwinięcie, podsumowanie. Zamieścił także wstęp teoretyczny i podsumowanie końcowe oraz takie formalne części, jak strona tytułowa, spis treści, spójny wykaz skrótów i bibliografii. Dodał także mapy, które ułatwiają lokalizację i rozumienie omawianych tematów (s. 27, 48, 211, 287), ale bez podania ich spisu.

Dysertacja doktorska spełnia postulat papieża Franciszka z adhortacji apostolskiej *Evangelii Gaudium* o potrzebie refleksji i działań, w których czas przewyższa przestrzeń, jedność przeważa nad konfliktem, rzeczywistość jest ważniejsza od idei, a całość przewyższa część (217-237). Obrany przez ks. Zawadzkiego temat i sposób jego rozwinięcia spełniają zwłaszcza trzeci postulat papieża mówiący o roli rzeczywistości w życiu i świadectwie chrześcijańskim: „To, co angażuje i pociąga, to rzeczywistość oświecona rozumowaniem. Trzeba przejść od formalnego nominalizmu do harmonijnej obiektywności. Na różne sposoby manipuluje się prawdą, podobnie jak gimnastykę zastępuje się kosmetyką. Są politycy – a także przywódcy religijni – którzy pytają, dlaczego lud ich nie rozumie i nie idzie za nimi, skoro ich propozycje są tak logiczne i jasne. Prawdopodobnie dzieje się tak dlatego, że usadowili się w królestwie czystych idei i sprowadzili politykę lub wiarę do retoryki. Inni zapomnieli o prostocie i ściągnęli z zewnątrz obcą i niezrozumiałą dla ludzi racjonalność” (232). Rozprawa jest pozytywnym głosem w tej sprawie.

Rozprawa jest wiarygodnym i motywującym mówieniem o chrześcijaństwie i Kościele. Autorskie opisy i analizy w dysertacji łączą wiarę z życiem, życie z wiarą. Tematy i używany język przybliżają wspólnotę eklezyjalną i jej liderów, dla których Chrystus jest sensotwórczą i społecznotwórczą prawdą i życiem, już teraz w realiach peruwiańskiej Amazonii oraz w czasach eschatologicznych. Ten rodzaj wiarygodności, co podkreśla Autor, wypracowano poprzez zaangażowanie Kościoła w sprawy, którymi żyją zwykli ludzie, zwłaszcza potomkowie Indian. Konkluduje: „Zaangażowanie w obronę praw rdzennych społeczności i szerzej w życie społeczne stało się kluczowym elementem, dzięki któremu Kościół w Amazonii buduje swoją wiarygodność” (s. 320). Teza ks. Zawadzkiego to przede wszystkim pozytywny głos na rzecz wiarygodności Ewangelii Jezusa Chrystusa, Kościoła i katolików.

W rozprawie znajdujemy miejsca, w których są ciekawe odwołania do wartości społeczności indiańskiej. Oto jeden z przykładów pochodzący ze spotkania Kościoła Amazonii,

które odbyło się w San Ramón w dniach 1-15 października 1973 roku. Mówiono na nim o rdzennych mieszkańcach, którzy zostali „wypędzeni ze swoich siedlisk i musieli migrować do innych miejsc, co odebrało im ich kulturę” (s. 204). Poruszono problem rozumienia ich kultur, które chrześcijanie mogą postrzegać negatywnie (np. poligamia niektórych grup indiańskich, strach przed czarami, silna kontrola zamkniętych społeczności). Przedstawiono także listę „ziaren prawdy” obecnych w ich kulturach: „są gościnni, hojni i nie mają poczucia zysku. Są to osoby prostolinijne, szczerze, wesołe, spontaniczne, pewne siebie i przywiązujące duże znaczenie do gestów i ekspresji ciała. Zauważono, że w ich życiu rodzinnym panuje prawdziwa miłość rodzicielska do dzieci i wierność małżeńska. Natomiast w ich organizacji społecznej istnieje silne poczucie wspólnoty i egalitaryzmu, dzięki czemu można mówić o prawdziwej demokracji gospodarczej i politycznej” (s. 203).

Ważną częścią rozprawy jest rozdział trzeci, w którym przedstawiono podstawy teologiczne działań na rzecz społeczności zamieszkującej Amazonię. Omówiono trzy fundamentalne kwestie: godność człowieka (s. 142-166); prawo do samostanowienia, autonomii i samorządności (s. 167-184); poszanowanie prawa do ziemi, terytoriów i zasobów, zachowania tożsamości, prawo do zadośćuczynienia i odszkodowania (s. 185-206). W uzasadnieniach znajdujemy odniesienia do Pisma Świętego, Tradycji katolickiej, współczesnego nauczania Kościoła, II Soboru Watykańskiego, prac teologów, a zwłaszcza dorobku teologicznego Kościoła w Ameryce Łacińskiej (dokumentów eklezyjalnych i prac teologów latynoamerykańskich). Trzeba zauważyć, że autor wykazuje się bardzo dobrą znajomością historii Kościoła i teologii Ameryki Łacińskiej, rozumieniem problemów dotyczących życia Latynosów, w większości żyjących w ubóstwie i wykluczeniu. Styl narracji potwierdza, że ks. Zawadzki wypracował postawę empatii i asertywności. Píše jako jeden z uczestników toczącego się tam życia społecznego i eklezyjalnego, nie jest postronnym europejskim i polskim obserwatorem – badaczem.

Innym ważnym tematem, o którym warto wspomnieć, jest krytyka jednostek, grup, instytucji, firm i organizacji odpowiedzialnych za działania wymierzone w ludy tubylcze oraz ideologii, które je usprawiedliwiają. Od czasu podboju, píše Autor na s. 167, rdzenne społeczności Amazonii zostały zmuszone do przyjęcia ekonomicznego modelu wydobycia zasobów, w ramach którego Amazonię systematycznie plądrowano, a jej mieszkańców wywłaszczano z ich terytorium. Dodaje, że w genezę współczesnych państw jest wpisane wykluczenie ludności tubylczej. Stosuje się wobec niej politykę asymilacji kulturowej i praktyki monokulturowe. Społeczności rodzime nadal są zmuszone do życia w modelu gospodarki drapieżnej i nastawionej na wyniszczenie. Takimi modelami posługują się

korporacje, które „dążą do gromadzenia bogactwa dla nielicznych, naruszając prawa społeczności autochtonicznych i niszcząc Matkę Ziemię poprzez narzucanie w imię rozwoju megaprojektów wydobywczych, takich jak projekty górnicze, hydroelektryczne, węglowodorowe, leśne, monokulturowe i infrastrukturalne”. Przeprowadza się je bez konsultacji, bez „wolnej, uprzedniej i świadomej zgody” rdzennej ludności zamieszkującej peruwiańską Amazonię.

Recenzowana rozprawa jest dziełem naukowym. Jak wspomniano wyżej, ks. Zawadzki wybrał poprawnie nowatorski temat. Właściwie zdefiniował podstawowe pojęcia. Zebrał odpowiednią literaturę i przeprowadził jej analizę pod kątem tematu dysertacji. Poprawnie przedstawił rezultaty badań. Wykazał, że nabył kompetencje kwalifikujące go do prowadzenia badań naukowych. Potrafi wybrać temat badawczy i opracować go zgodnie z metodologią badań. Rozumie i przestrzega standardów myślenia naukowego. Potrafi przedstawić rezultaty badań w sposób jasny, precyzyjny, logiczny, spójny i wiarygodny. Wykazał się zadowolającą samodzielnością. Przedstawił zagadnienia, które nie tylko dotyczą tematu rozprawy, ale także poszerzają wiedzę naszych środowisk. Rozprawa spełnia także ważne kryteria użyteczności. Nauka, którą uprawiamy, pełni funkcję służebną wobec wspólnoty (kościelnej) i społeczeństwa.

Podczas analizy tekstu rozprawy zauważono drobne literówki, niedociągnięcia redakcyjne i graficzne, które nie umniejszają jej wartości. Przed wydaniem drukiem, co gorąco polecam, należy je poprawić.

Wniosek końcowy

Rozprawa ks. Radosława Jana Zawadzkiego spełniania wymagania jakie stawia dysertacjom doktorskim metodologia badań naukowych oraz obowiązujące prawo o szkolnictwie wyższym, stopniach i tytułach oraz stopniach i tytułach w zakresie sztuki. W związku z powyższym zwracam się z wnioskiem o dalszą kontynuację przewodu doktorskiego.

Lublin, 15.05.2023

